

Свропи: монографія / За заг. ред. Ю. В. Білоусова. – К., 2009. – 204 с.

12. *Косак В. М.* Іноземні інвестиції в Україні (цивільно-правовий аспект). – Львів, 1996. – 216 с.; *Його ж.* Правові засади іноземного інвестування в Україні. – Львів, 1999. – 244 с.

13. *Фединак Г. С.* Цивільно-правова природа транснаціональних корпорацій та їх договорів з приймаючою державою: Монографія. – К. – 344 с.

14. *Степанюк А.* Колізії наслідування в міжнародному частному праві. – Харків, 2004. 160 с.; *Її ж.* Міжнародне приватне право: теоретичні аспекти правового регулювання. – Харків, 2005. – 200 с.; *Її ж.* Правова політика у міжнародному приватному праві – Харків, 2006. – 144 с.

15. *Комаров В. В.* Міжнародний комерційний арбітраж. – Х., 1995. – 304 с.; *Комаров В. В., Погорецький В. Н.* Міжнародний комерційний арбітраж. – Х., 2009. – 164 с.

16. *Шемякин О. Н.* Міжнародне приватне морське право: учбовий посібник. – Одеса, 2000. – 272 с.

17. *Руденко О. В.* Уніфікація міжнародного права в ЄС: монографія. – Чернівці, 2009. – 248 с.

18. *Задорожна С. М.* Автономія сторін у міжнародному приватному праві. Монографія. – Чернівці, 2008. – 216 с.

19. *Баймуратов М. О., Чернолуцький Р. В.* Міжнародне приватне (колізійне) право України: правосуб'єктність осіб (теоретико-методологічні аспекти): монографія. – Суми, 2009. – 252 с.

20. *Фединак Г. С., Фединак Л. С.* Міжнародне приватне право: підручник. – К., 2012. – 500 с.; *Юлдашев О. Х.* Міжнародне приватне право: Академічний курс: підручник для студ. вищ. навч. закл. – К., 2004. – 528 с.;

Степанюк А. А. Міжнародне приватне право: підручник. – Харків, 2008. – 696 с.; *Міжнародне приватне право: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло.* – Х., 2011. – 320 с.; *Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля.* – К., 2012. – 376 с.

21. Вийшли друком такі посібники: *Фединак Г. С.* Міжнародне приватне право: курс вибр. лекцій. – К., 1997. – 432 с.; *Данилькевич Н. И., Федоров О. Н.* Международное частное право: учебное пособие. – Днепропетровск, 1999. – 210 с.; *Попов А. А.* Международное частное право: учебное пособие. – Х., 2000. – 244 с.; *Фединак Г. С., Фединак Л. С.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2000. – 416 с.; *Дахно І. І.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2001. – 307 с.; *Міжнародне приватне право: навчальний посібник / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана.* – К., 2005. – 368 с.; *Чубарев В. Л.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2006. – 608 с.; *Міжнародне приватне право: навчальний посібник / За ред. С. Г. Кузменка.* – К., 2010. – 316 с.

22. *Международное частное право: учебное пособие / Сост. Д. В. Задыхайло.* Х., 1998. – 752 с.; *Кибенко Е. Р.* Международное частное право: учебно-практическое пособие. – Х., 2003. – 512 с.; *Дахно І. І.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2008. – 316 с.; *Васильченко В.В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». – К., 2007. – 200 с.; *Степанюк А. А.* Коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». – Х., 2007. – 264 с.; *Фединак Г. С., Фединак Л. С.* Практикум з курсу «Міжнародне приватне право». – К., 2007. – 312 с.

This article is an attempt to trace the history of private international law (PIL) science in Ukraine beginning of 1991 up to nowadays. The article shows the results and specific of current period of scientific research in the sphere of PIL.

В статтє сделана попытка осветить историю развития науки международного частного права (МЧП) в Украине за период с 1991 г. по настоящее время. Показаны результаты и особенности современного этапа научных исследований в области МЧП.

КОНСТИТУЦІЙНІ АКТИ ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Яковлєв А. А.,

кандидат юридичних наук,
заступник Головного вченого секретаря
Національної академії правових наук України

У статті досліджується специфіка конституційного процесу в Україні початку 90-х років ХХ століття з позиції визначення основ державного ладу, закріплення цінностей побудови демократичної і правової держави, забезпечення верховенства права і прав людини в Україні. Автор звертається до аналізу конституційних актів цього періоду, а також до дослідження концепції нової Конституції України 1991 року, яка розроблялась вітчизняними юристами, науковцями та політиками.

Ключові слова: Конституція України, конституційний процес, державний лад, верховенство права, демократична і правова держава, форма держави, права людини.

Розвиток конституційного права України та основ конституційного законодавства, необхідність дослідження яких істотно актуалізується у контексті діяльності Конституційної Асамблеї та розробки пропозицій

щодо конституційного реформування, тісно пов'язаний із тими процесами, які ознаменували собою перші кроки на шляху становлення конституціоналізму в Україні на початку 90-х років минулого століття. Саме тоді

було закладено основу конституційності та легітимності державної влади в Україні, визначено головні орієнтири державотворення і правотворення. Справді, історія вітчизняного конституціоналізму доби незалежної України не може відраховуватись лише з 1996 року, коли було прийнято Конституцію України, що діє і нині (незважаючи на політичну реформу, яка тимчасово, до відповідного рішення Конституційного Суду України, змінила форму правління в Україні з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську). Насправді цей процес розпочався разом із проголошенням незалежності, а також із початковою роботою провідних українських юристів над проектом Конституції України. З огляду на це, науковий аналіз джерел вітчизняного конституціоналізму видається значущим у теоретичному і практичному аспектах завданням сучасної науки конституційного права.

Проте актуальність звернення до початкових етапів становлення конституціоналізму в Україні кінця ХХ століття (зараз ми свідомо не беремо до розгляду ті конституційні проекти, які розроблялись у ХІХ і на початку ХХ століть і без яких, за словами О. Скрипнюка, неможливо побудувати цілісну картину конституційної історії України [1]) зумовлюється й іншими причинами, з-поміж яких зазначимо найголовніші. По-перше, зазначений період характеризується збагаченням конституційного права України новими інститутами й іншими складовими елементами. Зокрема про це пише В. Федоренко, який виявляє певний паралелізм у розвитку нових теоретико-методологічних підходів до вивчення системи конституційного права та аналізу конституційного процесу у вітчизняній юридичній науці, практичною появою нових форм державно-правових відносин та нових методів реалізації публічної влади у взаємодії держави і громадянського суспільства [2]. У цьому контексті стає очевидним, що побудова цілісної теоретико-правової моделі розвитку вітчизняного конституціоналізму є неможливою без звернення до тих етапів, коли, власне, й відбувалось поступове утвердження тих фундаментальних ідей і принципів, які були потім інституціоналізовані та юридично закріплені в Конституції України 1996 року. З таких позицій, звернення до окресленої нами проблематики має незаперечну теоретико-методологічну актуальність, і становить важливий та актуальний напрямок сучасних конституційно-правових досліджень.

По-друге, з огляду на ті складності, які нині спостерігаються у конституційному розвитку України, суттєво актуалізується потреба в науковому зверненні до тих ідей, які свого часу визначили загальний вектор конституційного процесу в Україні. Тобто, наразі актуальним і значимим завданням є чітко з'ясування того, наскільки в конституційному процесі щонайменше останніх п'ятнадцяти років було втілено чи реалізовано ті цілі та принципи, які на початку 90-х років минулого століття видавались як науковцям-юристам, так і державним діячам своєрідними «аксіомами конституціоналізму». У цьому сенсі не можна не навести думку Ю. Барабаша, який пише: «Українські науковці активно кинулись створювати ефемерні механізми забезпечення стабільності конституційного ладу, не розібравшись до

кінця, чи виник насправді цей самий лад як система відносин, заснованих на демократичних засадах, поваги до людської гідності та забезпечення автономії особистості» [3]. З огляду на це, насправді, вельми актуальним і для науки конституційного права і для всієї цієї галузі є визначення того, наскільки та якою мірою протягом 20-річного державного будівництва було реалізовано вихідні чи, так би мовити, «парадигмально-правові» ідеї перших конституційних актів та перших проектів конституції незалежної України. Тому і в цьому аспекті актуальність звернення до визначеної нами теми видається цілком очевидною.

Нарешті, по-третє, варто вказати й на причини практичної актуальності звернення до цієї проблематики. Справа в тому, що наразі в науковому середовищі конституціоналістів, а також всіх тих, хто тією чи іншою мірою залучений до діяльності Конституційної Асамблеї, набули особливої гостроти суперечки щодо подальших напрямів та форм розвитку конституційного процесу в Україні. Причому доволі часто лунає думка про те, що Україні варто не стільки винаходити нові конституційні механізми або запроваджувати нові конституційні інститути, скільки повернутись до тих вихідних ідей і принципів демократичної, правової і соціальної державності, реального народовладдя, незаперечної поваги і всебічного забезпечення з боку держави прав і свобод людини і громадянина, сприяння розвитку громадянського суспільства, про які йшлося під час роботи над проектами Конституції України у першій половині 90-х років ХХ століття. У цьому сенсі можна навести позицію В. Медведчука, який, звертаючись до аналізу даного періоду, вказує, що це був час поступового оволодіння ідеями демократії і конституціоналізму громадян України [4], багато з яких так і не були реалізовані на практиці, були «заговорені», або ж їх цінність була цілком нівельована реальними діями держави по відношенню як до громадян, так і до громадянського суспільства в цілому.

Таким чином, визначаючи метою нашої статті дослідження конституційних актів початку 90-х років ХХ століття та їх ролі в процесі формування основ державного ладу України, слід вирішити такі конкретні завдання: а) охарактеризувати загальні правові ідеї, які були застосовані вітчизняними юристами в ході визначення основ державного ладу України; б) з'ясувати роль окремих конституційних принципів, які мали закласти надійну основу для подальшого стабільного конституційного розвитку України; в) виявити головні питання, які мали дискусійний характер та вплинули на процес прийняття Конституції України 1996 року, а також визначили головні проблеми щодо її практичної реалізації.

Не викликає жодного сумніву, що першим документом конституційного характеру, який ще до офіційного проголошення незалежності в 1991 році визначив найважливіші параметри майбутньої Української держави та характерного для неї шляху суспільного і державного розвитку, стала Декларація про державний суверенітет України, ухвалена Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року. З цього приводу варто навести слова Л. Юзькова, який писав: «Декларація піднесла державницький дух української

нації, вселила віру в її відродження на ґрунті повного здійснення свого невід'ємного права на самовизначення. Вона стала провісником Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, підтвердженого всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року» [5]. Таким чином, Декларація не лише проголосила державний суверенітет України, а й визначила фундаментальні засади процесу державного будівництва, а також демократичні основи державного ладу.

Декларація започаткувала розбудову нової системи джерел конституційного права незалежної України. Вона залишається унікальним джерелом конституційного права України: за сутністю і за змістом це джерело визначило основи державного ладу нашої держави; за юридичною силою – це конституційний акт вищої юридичної сили; за формою – це специфічне джерело конституційного права. За словами О. Скрипнюка, саме Декларація визначила основи державного ладу, який був утверджений в Україні після прийняття Акта проголошення незалежності України [6]. Приблизно таку ж оцінку Декларації з позиції визначення фундаментальних та стратегічних конституційно-правових шляхів розвитку України знаходимо в інших вчених. Саме Декларація про державний суверенітет та Акт проголошення незалежності України визначили вихідні й одночасно головні напрямки правового і державного розвитку, спрямовуючи тим самим весь конституційний процес в Україні. Звісно, цей документ не вирішував і не міг вирішити всі питання правового регулювання основ державного ладу, якщо державний лад тлумачити як «нормативно впорядковану (унормовану) систему суспільних відносин, гарантованих Конституцією та законами з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку» [7]. Утім, він і не мав такої мети. Водночас, саме в процесі прийняття Декларації було максимально чітко усвідомлено (як юристами, так і науковцями та суспільно-політичними діячами) потребу не просто у формальному написанні тексту конституції, а й у ретельній розробці (насамперед, науково-теоретичній) тих базисних ідей, принципів та інститутів, які в майбутньому повинні були утворити основу державного ладу України та закласти конституційно-правовий фундамент для всього її подальшого розвитку.

Досліджуючи базові конституційні ідеї і принципи, які було сформульовано у Декларації, слід вказати, що вже в цьому конституційному акті було визначено загальну демократичну орієнтацію розвитку як Української держави, так і суспільства. При цьому було закріплено ті конституційно-правові інститути, які наразі вважаються невід'ємними елементами побудови демократичної і правової держави. Серед них слід назвати, насамперед, проголошення народу України єдиним джерелом державної влади. Фактично йшлося про юридичне закріплення принципу народного суверенітету, який сучасною наукою конституційного права часто окреслюється як «основа» або «фундамент» демократії і демократичної державності. Зокрема, як доводять А. Саїдов та Т. Хабрієва, народний сувере-

нітет – це «повновладдя народу, тобто наявність у громадян соціально-економічних та політичних засобів для реальної участі й управління суспільними справами і державою» [8]. Водночас народний суверенітет є одним із головних принципів конституційного ладу в усіх без виключення демократичних державах та визначальною ознакою будь-якої системи демократичної влади. До інших інститутів демократично-правової організації державного ладу, що знайшли своє відображення та втілення у Декларації, слід віднести інститут поділу влади, верховенство права, інститут виключної власності народу України, інститут прав людини тощо. Зазначені норми Декларації надали імпульс справжній роботі щодо створення законодавчої бази незалежної держави. Принагідно зауважимо, що ця робота стала необхідним і в історичному, і в логічному аспектах етапом розвитку не тільки правової системи України (включаючи, безумовно, й систему законодавства), а й системи державної влади, адже, на думку багатьох фахівців, тоді Україна вперше постала перед необхідністю розв'язання конфліктів між різними структурами державної влади, створення конституційно-правових механізмів взаємодії різних гілок державної влади, визначення стратегії державотворення, яка б відповідала демократичним прагненням та устремлінням суспільства. Згодом 24 серпня 1991 року все це набуло свого розвитку в Акті проголошення незалежності України, де вона була однозначно охарактеризована як демократична держава.

Утім, логіка конституційного процесу після прийняття Декларації передбачала початок роботи над Конституцією України. Тому постановою Верховної Ради Української РСР було утворено Комісію із розробки нової Конституції Української РСР (принагідно зауважимо, що серед її членів були такі визнані фахівці в галузі конституційного права, як Л. Юзьков, В. Тацій, Ю. Шемшученко та інші), результатом роботи якої стала розробка концепції Конституції України, що була схвалена Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року.

У контексті нашого дослідження звертає на себе увагу вже сама перша частина концепції, де зазначаються її загальнометодологічні принципи. Зокрема, до основ державного ладу, який мав бути закріплений новою Конституцією України, пропонувалось віднести положення про те, що нова конституція мала стати нічим іншим як провідником ідеалів правової держави, а сама Українська держава – набути статус та основні ознаки правової держави. Так, само авторами концепції було чітко визначено й роль нової конституції, яка повинна була не закріпити панівну роль держави або партії, а, з одного боку – піднести статус людини як носія гарантованих конституцією прав і свобод, як найвищої соціальної цінності, а з іншого – урегулювати відносини між громадянином, державою і суспільством. Варто зазначити, що розробники концепції передбачали присвятити окремий розділ визначенню державного ладу (це був п'ятий розділ). Утім, фактично, положення, які визначили загальні параметри та специфіку державного ладу України містилися у декількох розділах. Зокрема, розділ перший, крім

положення про народний суверенітет передбачалось доповнити нормами, які б визначили: а) демократичний характер Української держави, в якій визнається і реалізується принцип поділу влади; б) форму правління в Україні (нею мала бути президентська республіка; в) форму державного устрою (унітарна держава); в) принцип плюралізму (економічний, політичний, ідеологічний плюралізм, багатопартійність, розвиток самоврядування); г) верховенство права та законність. І хоча у початковий варіант концепції формально не було внесено положення про правовий і соціальний характер Української держави, слід визнати, що фактично вони там містилися. Дійсно, якщо виходити з того, що Г. Василевич називає «змістовною стороною» правової державності (йдеться, насамперед, про три фундаментальні правові принципи – верховенство права, поділ влади та визнання прав і свобод людини і громадянина [9]), то вона знайшла своє повне відображення у тексті концепції. Так, положення про пріоритет прав людини в діяльності держави містилося у розділі другого концепції. Більше того, саме у цьому розділі було вперше сформульовано положення, яке згодом було перенесено до майже всіх проектів Конституції України, а також до самого тексту Конституції 1996 року: «Найвищою соціальною цінністю є людина, її життя, честь, гідність, особиста недоторканність та інші права і свободи, закріплені у Загальній декларації, міжнародних пактах та інших документах про права людини. Ці права розглядаються не як даровані державою, а як природні, невідчужувані і недоторканні». Саме у розділі другому, в якому зазначались права і свободи людини і громадянина та їх гарантії, містився доволі широкий перелік соціальних прав – право на належний життєвий рівень для кожного громадянина та його родини, право на працю, право на соціальне забезпечення та соціальний захист, право на житло, право на відпочинок, право на охорону здоров'я, право на матеріальну допомогу у разі настання скрутних обставин тощо. При цьому робився наголос на ролі соціальної функції держави в загальній системі діяльності як держави в цілому, так і окремо взятих органів державної влади. Принагідно зауважимо, що про провідну роль соціальної функції в системі загальнодержавних функцій як одну з ключових ознак сучасної соціальної держави пише А. Краковська [10]. Це ж положення аргументує у своїй монографії «Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики» О. Скрипнюк [11]. Тобто, якщо виходити з доктринального визначення соціальної держави як держави, метою якої є створення всіх можливих умов для реалізації соціальних, економічних та культурних прав, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, яка гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного людини існування і сприяє зміцненню соціальної злагоди у суспільстві, то можна зробити висновок про те, що фактично концепцією передбачалось, що стратегічними пріоритетами державотворчих та правотворчих процесів в Україні мають бути побудова демократичної, правової і соціальної держави.

Утім, не меншу значущість щодо визначення основ державного ладу в концепції, на наше переконання, мав розділ третій «Громадянське суспільство і держава». Справді, говорячи про громадянське суспільство, як правило, вказують на те, що норми конституційного права, які визначають правовий фундамент його розвитку та функціонування, відносяться до сфери суспільного ладу та його конституційно-правового регулювання. Однак, як нам видається, попри змістовну розбіжність у юридичному змісті таких понять, як «державний лад» і «суспільний лад», все ж не можна заперечувати їх суттєву близькість та постійну взаємодію як двох фундаментальних елементів конституційного ладу в цілому. У цьому сенсі, можна стверджувати, що у положеннях розділу третього концепції було визначено цілий ряд важливих для розуміння сутності державного ладу України положень та ідей. Зокрема, розробниками концепції пропонувалось конституційно закріпити принцип пріоритету громадянського суспільства над державою, коли остання є не ціллю самою по собі, а лише таким суб'єктом, який забезпечує умови нормального розвитку як громадянського суспільства, так і окремо взятих громадян. Зрештою, найбільш чітко та концентровано основні ідеї щодо устрою державного ладу України було викладено в розділі п'ятому концепції, де зазначалось, що організація державного ладу має бути здійснена відповідно до таких засад: а) розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, чітке визначення функцій цих влад та компетенції відповідних органів; створення юридичних механізмів їх взаємоконтролю і взаємодії; б) розмежування компетенції між центральною владою та місцевими Радами та іншими органами самоврядування на основі верховенства Конституції та законів [12]. Крім цього, у зазначеному розділі містилися відповідні частини, присвячені законодавчій владі, виконавчій владі, судовій владі, органам прокуратури, а також організації системи місцевого самоврядування в Україні.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки. По-перше, в процесі прийняття Декларації про державний суверенітет було чітко визначено потребу не просто у формально-юридичній розробці тексту конституції, а в ретельному опрацюванні та створенні відповідних конституційно-правових гарантій тих базисних ідей, принципів та інститутів, які в майбутньому повинні були утворити основу державного ладу України та закласти конституційно-правовий фундамент для всього її подальшого розвитку. Згодом ці ідеї знайшли своє втілення в Акті проголошення незалежності, а також у першій концепції нової Конституції України. По-друге, продовжуючи закладені в Декларації ідеї щодо стратегічного спрямування конституційного процесу в Україні, розробники концепції нової Конституції України в 1991 році внесли положення щодо основ державного ладу України, які передбачали обов'язкове закріплення: демократичного характеру Української держави, визначення форми правління і форми державного устрою, плюралізму (політичного, економічного та ідеологічного), багатопартійності, розвитку місцево-

го самоврядування, верховенства права, пріоритету прав і свобод людини і громадянина як універсального орієнтира та критерію визначення ефективності Української держави. По-третє, слід наголосити, що попри факт відсутності формально-юридичного закріплення у концепції нової Конституції України положення про її соціальний характер, а також значущість соціальної функції держави, слід визнати, що саме ідеал соціальної держави розглядався авторами концепції як один із базисних орієнтирів державотворчих процесів. Зокрема, про це свідчить як увага розробників концепції до соціальних прав людини, так і ті гарантії соціального статусу громадянина, які пропонувалось забезпечити на конституційному рівні в ході роботи над проектом нової Конституції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації / О. В. Скрипнюк. – К.: Академія правових наук України, 2005. – С. 13
2. Федоренко В. Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти : монографія / В. Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – С. 66–67.
3. Барабаш Ю. Г. Нариси з конституційного права: зб. наук. праць / Ю. Г. Барабаш. – Х. : Право, 2012. – С. 8.
4. Медведчук В. В. Громадянське суспільств: Український вибір: Монографія / В. В. Медведчук. – К.: Логос, 2012. – С. 14.
5. Юзьков Л. Від Декларації про державний сувере-

нітет України до концепції нової Конституції України / Л. Юзьков // Конституція незалежної України: У 3-х книгах / Під заг. ред. С. Головатого. – К.: Право, Українська правнича Фундація, 1995. – Кн. 1. – С. 9.

6. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права: академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х.: Право, 2009. – С. 22.

7. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: Монографія / Л. Р. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – С. 57.

8. Саїдов А. Х. Парламентский глоссарий / А. Х. Саїдов, Т. Я. Хабриева. – М.: Норма, 2008. – С. 315.

9. Василевич Г. А. Конституционное право Республики Беларусь. Учебник / Г. А. Василевич. – Мн.: Книжный Дом, 2010. – С. 192.

10. Краковська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави: теоретико-правові проблеми дослідження / А. Є. Краковська // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 117–124.

11. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики / О. В. Скрипнюк. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – С. 202–244.

12. Конституція незалежної України: У 3-х книгах / Під заг. ред. С. Головатого. – К. : Право, Українська правнича Фундація, 1995. – Кн. 1. – С. 72.

The article studies the specifics of the constitutional process in Ukraine, in the 90-ies of the XX century in terms of defining the foundations of the state system, securing democratic values and the rule of law, the priority of human rights and freedoms in Ukraine. The author refers to the analysis of constitutional acts of the period, as well as to the study of the concept of a new Ukrainian Constitution (1991), which was developed by Ukrainian lawyers, scientists and politicians.

В статтє изучается специфика конституционного процесса в Украине начала 90-х годов XX века с точки зрения определения основ государственного строя, закрепления ценностей построения демократического и правового государства, обеспечения верховенства права и прав человека в Украине. Автор обращается к анализу конституционных актов этого периода, а также к исследованию концепции новой Конституции Украины 1991 года, которая разрабатывалась отечественными юристами, учеными и политиками.

МІСЦЕ СТРАХОВОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Пацурія Н. Б.,

кандидат юридичних наук, докторант, доцент кафедри господарського права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються актуальні проблеми формування, місця та ролі страхового права в системі права України.

Ключові слова: страхування, страхове право, система права України.

Вступ. Визначальними у формуванні суспільних відносин, які становлять предмет правового регулювання галузевих юридичних наук, є правові норми. Вони постають первинним елементом системи права, до складу якої, за усталеним науковим підходом, включають також інститути та галузі права. Це характеризує право як поліструктурне явище. З огляду на такі характеристики, жоден із зазначених елементів

(норма права, інститут, галузь), взятий окремо, не відображає притаманних їм властивостей і функцій, що виявляються останніми в структурі системи права.

Структурний аспект системи права проявляється в тому, що норми, які входять до її складу, утворюють єдине ціле, яке за змістом норм поділяється на відповідні взаємопов'язані частини [4, с. 83], які знаходяться між собою у відповідній ієрархії [14]. Вказана ієрархія